

Identitatea etnică în Transilvania (a doua jumătate a secolului XIX - începutul secolului XX): repere metodologice

Brie, Mircea

Veröffentlichungsversion / Published Version

Sammelwerksbeitrag / collection article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Brie, M. (2009). Identitatea etnică în Transilvania (a doua jumătate a secolului XIX - începutul secolului XX): repere metodologice. In S. Suveică, I. Eremia, S. Matveev, & S. Şipoş (Eds.), *Istoriografie și politică în estul și vestul spațiului românesc* (pp. 176-186). Oradea: Ed. Univ. din Oradea. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-334682>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY Lizenz (Namensnennung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY Licence (Attribution). For more information see:
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

Identitatea etnică în Transilvania (a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX). Repere metodologice¹

Résumé

L'identité ethnique dans la Transylvanie (la deuxième moitié du XIXème siècle-début du XXème siècle). Repères méthodologiques.

La structure ethnique de cette region a été fortement influencée par l'évolution des différents facteurs historiques, géographiques ou politiques, mais aussi par l'évolution de la structure confessionnelle. L'éthnie, de ce point de vue, est étroitement liée à la confession. Ce qui est caractéristique et très important à préciser est le fait que la structure ethnique est fortement mosaïquée. A part les roumains et les hongrois, on trouve ici également des tziganes, des allemands, des slovaques, des juifs, des ruthéniens, des serbes et d'autres groupes ethniques, mais qui sont insignifiants du point de vue numérique.

Pour cette periode, on identifie deux catégories importantes de documents relatives à l'identité ethnique des transylvains: 1. les enregistrements faits par les autorités de l'état autrichien; 2. les écritures des églises. Ceux-ci doivent être analysés attentivement parce qu'ils ne correspondent pas directement aux nécessités d'établissement des identités ethniques.

Les documents qu'on a à la disposition ne nous permettent pas d'établir exactement l'éthnicité d'une personne. A cause de la faute des quelques recensements réalisés par l'état hongrois d'une variable de recensement relative à la nationalité, nous proposons, à la base de l'analyse des autres documents (spécialement les documents d'origine ecclésiastique): a. La vérification de la langue maternelle; b. L'établissement de l'identité confessionnelle; c. L'étude onomastique.

Cuvinte cheie: etnie, confesiune, recensăminte, documente eclesiastice, Transilvania

Structura etnică a acestei regiuni a fost puternic influențată de evoluția diferiților factori istorico-geografici sau politici, dar și de evoluția structurii confesionale. Etnia, din acest punct de vedere, este strâns legată de confesiune.

Ceea ce este caracteristic, și important de precizat, este faptul că structura etnică este foarte mozaicată. Pe lângă români și maghiari aici fiind prezenți țigani, germanii, slovacii, evreii, ruteni, sârbi, alte grupuri etnice fiind ne semnificative numeric.

Identitatea etnică în sursele de informare

Identificăm pentru această perioadă două importante categorii de documente referitoare la identitatea etnică a unor persoane sau comunități de persoane: 1. înregistrările făcute de către autoritățile statului austriac, după 1867 austro-ungar (recensămintele, dar și alte înregistrări ale autorităților statului); 2. înscrisurile bisericesti, (acestea sunt de două categorii: a. registrele de stare civilă și rapoartele anuale ale parohiilor; b. fondurile autorităților bisericesti, înscrisurile și procesele verbale consemnate de către episcopii)². Aceste informații sunt completate de referințele diferitor cercetători, dar nu numai, care iau în discuție în mod direct sau tangențial chestiunea structurii etno-confesionale a populației din această regiune.

---

¹ The paper *Identitatea etnică în Transilvania (a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX). Repere metodologice* was published in Svetlana Suveică, Ion Eremia, Sergiu Matveev, Sorin Șipoș (coord.), *Istoriografie și politică în estul și vestul spațiului românesc*, Editura Cartdidact/Editura Universității din Oradea, Chișinău/Oradea, 2009, p. 176-186.

² Mircea Brie, *Familie și societate în nord-vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX)*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2008, p. 39

Sursele de informare trebuie privite și analizate cu mare atenție deoarece ele nu corespund direct necesităților de stabilire a identităților etnice.

a. Recensămintele

Urmărind cele câteva recensăminte oficiale efectuate de statul austriac și cel austro-maghiar, pentru această perioadă, vom încerca surprinderea aspectelor demografice în evoluția lor. Acest lucru ar înlătura în mare parte, credem noi, neajunsurile pe care le presupune cercetarea fondurilor bisericești (adesea aceste fonduri – ne referim în special la registrele și rapoartele parohiale de stare civilă – sunt incomplete, subiective, multe pierzându-se de-a lungul timpului, etc.), totodată va face posibilă și punerea în contextul demografic general, al întregii populații ce aparținea localităților acestui spațiu³.

În aceste condiții, am recurs la datele oferite de recensămintele efectuate în această perioadă de către statul austriac și cel austro-ungar după 1867⁴. Astfel de recensăminte s-au efectuat în anii 1850, 1857, 1869, 1880, 1890, 1900 și 1910⁵.

Pe teritoriul Ungariei și al Transilvaniei, după primul recensământ din 1784-1787, o nouă recensare oficială și generală a avut loc doar peste șase decenii și jumătate, la mijlocul secolului al XIX-lea. După înăbușirea revoluției de la 1848/1849 din Ungaria și, în special, după restructurarea politico-administrativă a Monarhiei, a devenit inevitabilă organizarea unui nou recensământ. Era nevoie de acest lucru și în celelalte țări ale imperiului austriac. Comisarul imperial însărcinat cu afacerile civile, Karl Geringer, ordonă, în Ungaria, recensarea pe 24 aprilie 1850.

Recenzarea a demarat în vara anului 1850, dar, din cauza pregătirilor de război împotriva Prusiei, derularea ei s-a întrerupt, ea fiind finalizată doar în vara anului 1851. Probabil că în Transilvania recenzarea s-a terminat, în cea mai mare parte, încă din vara anului 1850. Potrivit unor estimări din epocă, din recensământ lipseau 5-6% din populație, însă această marjă de eroare a fost considerată ulterior ca fiind prea mare.

Este folosită naționalitatea ca și criteriu de înregistrare a populației. Instrucțiunile recensământului nu au clarificat sensul noțiunii de naționalitate, astfel că, în momentul completării rubricii respective, în determinarea ei s-au întrepătruns diverse puncte de vedere. De altfel, statisticienii maghiari au receptat, în general cu rezerve, rezultatele înregistrării naționalității, căci, potrivit părerii lor, organul executiv, părtinitor, al guvernului absolutist austriac, în constatarea cifrei maghiarilor, s-a străduit să obțină o valoare inferioară celei reale.

Întrucât recensământul din 1850 n-a avut în toate privințele rezultatele scontate, Ministerul de Interne austriac a început, aproape imediat, pregătirile unei recenzări viitoare. Conform legilor în vigoare, recensământul trebuia să aibă loc cu o periodicitate de trei ani, noul cens devenind scadent în 1854. Datorită reformelor politico-administrative, desfășurarea lui a fost amânată. După ample lucrări pregătitoare, în 23 martie 1857 a fost promulgat patentul imperial privind noul recensământ. Întrebările privitoare la religie și stare civilă au

---

³ Datele referitoare la unitățile administrative din acest spațiu geografic au fost consemnate și în lucrarea Iosif I. Adam, I. Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică*, vol. II, *Secolul al XIX-lea – 1914. Transilvania* (în continuare *Izvoare de demografie istorică...*), Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1987

⁴ Am folosit datele oferite de lucrările publicate de Traian Rotariu cu privire la recensămintele din anii 1880, 1900 și 1910, dar nu numai acestea (am avut la dispoziție și lucrarea lui Ioan Russu Șireanu, *Românii din statul ungar*, publicată la Arad în anul 1904, care este o analiză a recensământului din 1900, ș.a.).

⁵ Informațiile referitoare la aceste recensăminte pe care le vom prezenta pe scurt au fost culese din Traian Rotariu (coord.), Maria Semeniuc, Mezei Elemér, *Recensământul din 1910. Transilvania*, Studia Censuistica Transilvanica, Editura Staff, Cluj-Napoca, 1999, p. 693-712.

fost formulate în aceeași manieră ca în 1850, însă, în 1857, ca urmare a experienței înregistrării anterioare, nu s-a mai consemnat naționalitatea populației.

La religie, de data aceasta, apar pe lângă romano-catolici, greco-catolici, ortodocși, luterani (evanghelici), reformați, unitarieni și izraeliți, și rubrici separate pentru armeano-catolici, armeano-gregorienii, precum și pentru alte religii.

În 1863, recensământul, care conform regulamentului trebuia să se repete cu o periodicitate de șase ani, s-a amânat în tot imperiul austriac. După alte amânări, s-a dispus, în fine, prin Legea III din 1869, efectuarea recensământului în Ungaria, sincronizându-se înregistrarea cu cea din partea austriacă a imperiului, devenit între timp bicefal (prin dualismul din 1867). Acest recensământ ne oferă informații despre structura confesională a regiunii studiate, și mai puțin despre grupurile etnice.

Următorul recensământ, cel din 1880, s-a desfășurat deja sub conducerea unui organ autonom cu o putere sporită, Institutul Național Regal Maghiar de Statistică, înființat în 1871.

Prin intermediul chestionarelor individuale, recensământul din 1880 a dobândit un caracter mai „personal”. S-a insistat însă asupra faptului ca unitatea recenzării să rămână tot gospodăria, ceea ce s-a exprimat și prin obligativitatea ca, în fișa gospodăriei respective, chestionarele individuale să fie depuse pe locuințe.

Față de aceste modificări, mai mult formale, importanta nouă de conținut a recensământului din 1880 a constat în introducerea întrebării legate de limba maternă. Astfel, formularul recensământului s-a întregit.

Instrucțiunea referitoare la limba maternă suna astfel: „În rubrica a 6-a se va înscrie limba maternă a persoanei respective. La fiecare se va consemna limba pe care el însuși și-o declară și, această declarație trebuie făcută în mod hotărât și niciun recenzor nu are dreptul să-l influențeze”. Potrivit instrucțiunii, limba maternă a copiilor putea să fie și diferită de cea a părinților. Determinarea naționalității pe baza limbii, precum și interpretarea ad-literam a modalității de identificare a limbii a făcut ca cei care nu puteau vorbi să nu fie trecuți, nici cu ocazia înregistrării, nici a prelucrării, la vreo limbă maternă, ei fiind trecuți într-o rubrică separată. Această rubrică conținea, în mare parte, sugarii (98% în vârstă de 0-2 ani), deci cei care nu puteau vorbi din cauza vârstei. Desigur, acest procedeu a fost greșit, întrucât este evident că și cei înregistrați în această grupă aparțineau unei anumite naționalități. Recunoscând eroarea, ulterior s-a făcut o repartitie proporțională, între diferitele limbi materne, a celor care nu puteau vorbi.

Noul recensământ, cel din 1890, reglementat prin legea IX din 1890 (care avea un conținut aproape identic cu legea recensământului precedent) și având ca moment de referință 31 decembrie 1890, s-a derulat în perioada 1-10 ianuarie 1891. Confesiunea a fost un criteriu important de clasificare a populației. La recensământul din 1890, modul de înregistrare a limbii materne era, în general, identic cu cel din 1880, cu precizarea că în cazul copiilor care încă nu vorbeau, aceștia erau trecuți după limba maternă a mamei.

În deceniul care a urmat recensământului din 1890, au avut loc mai multe evenimente semnificative, cu efecte și asupra viitorului recensământ. Amintim dintre acestea cele două înregistrări importante: recensământul țiganilor din 1893 și cel agricol din 1895. Apoi, efecte semnificative a avut introducerea, începând cu octombrie 1895, a registrelor de stare civilă și legat de acestea, reorganizarea statisticii cu privire la mișcarea naturală, precum și legea XXXV din 1899, care a așezat pe baze mai solide atât recensământul cât și serviciul statistic. Acesta funcționa de acum încolo sub denumirea, care-i reflecta mai bine sarcinile, de Institutul Central de Statistică din Regatul Ungariei.

Păstrând, în general, caracteristicile recensământului din 1890, cel din 1900 a suferit anumite modificări și adăugiri. Rezultatele recensământului au apărut între 1902-1909, în zece volume.

În 1900, putea fi înscrisă drept limba maternă doar o limbă vie, deci latina, limba țigănească și ebraica nu au putut fi evidențiate. Rubricile de limba maternă și de religie prezente în volumul întâi al recensământului s-au simplificat prin renunțarea la câte o rubrică.

Ultima inventariere a populației vechii Ungarii s-a desfășurat în baza Legii VIII din 1910. Data de referință fiind fixată pe 31 decembrie 1910; lucrările locale trebuiau derulate, asemenea recensămintelor anterioare, în primele zece zile ale noului an.

O semnificativă inovație tehnică a recensământului a fost introducerea, pe scară largă, a cuvintelor-răspunsuri pre-tipărite. Pentru evitarea, însă, a erorilor și a abuzurilor, limba maternă și celelalte limbi vorbite în afară de aceasta, erau înscrise în continuare în mod tradițional. Condiția preliminară a angajării recenzorilor era, și de această dată, cunoașterea limbii maghiare.

b. Înscrierile bisericesti

Informațiile ecleziastice ne oferă o imagine relativ clară asupra structurii confesionale, nu însă și asupra celei etnice. Pe de altă parte, aceste informații trebuie să le analizăm cu mare atenție, dacă este posibil chiar să fie comparate cu informații ce provin din alte surse, deoarece de cele mai multe ori aceste informații se referă doar la enoriașii respectivei confesiuni, nu în ultimul rând putem observa un anumit subiectivism care s-a strecurat atunci când au fost înregistrate aceste date. O comparație între informațiile provenite din mai multe surse documentare este, considerăm, binevenită în vederea atingerii scopului propus, și anume de determinare a structurilor etnice, dar și confesionale, a legăturilor dintre acestea.

Registrele parohiale de stare civilă sunt surse complexe pentru cercetătorul interesat de demografia istorică, de istoria socială, dar și de istoria economică, de toponimie, onomastică etc. Prelucrarea datelor cuprinse în aceste registre necesită o metodologie specifică. Ele ne permit observarea tendințelor ce s-au manifestat pe termen lung în privința evenimentelor demografice, a natalității, a căsătoriilor sau deceselor⁶. Pentru studierea consemnărilor făcute de reprezentanții bisericilor Sorina Paula Bolovan recurge la metoda fișelor de reconstituire a familiei⁷. Aceste registre ne permit să studiem diferitele evenimente sau fenomene demografice și prin prisma confesionalului. Cercetând confesionalul putem deduce, într-o anumită măsură, etnicitatea celor care erau înscrși în aceste registre. Cum în regiune sunt două importante grupuri etnice, respectiv românii și maghiarii, iar aceștia se individualizează, cu mici excepții evident, și din punct de vedere confesional⁸ putem stabili o direcție, aproximativă, prin care să deducem etnicitatea. Pe de altă parte, nici recensămintele de dinaintea primului război mondial nu se referă direct la etnie, ci la limba maternă⁹. Acest fapt introduce în discuție relativitatea interpretării, în sensul stabilirii etniei, prin aceste surse documentare.

---

⁶ Ștefan Pascu, *L'actualité de la démographie historique*, în volumul colectiv *Populație și societate. Izvoare de demografie istorică*, vol. III, apărut sub redacția lui Ștefan Pascu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 12-13; Mircea Brie, *op. cit.*, p. 39

⁷ Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania*, Cluj-Napoca, 1999, p. 33

⁸ Românii sunt de regulă ortodocși sau greco-catolici iar maghiarii sunt romano-catolici sau protestanți (calvini).

⁹ Aceste chestiuni vor fi reluate pe parcursul acestei lucrări iar neajunsurile legate de acest subiect vom încerca să le eliminăm folosind alte modalități de stabilire a etniei, corelând limba maternă cu confesiunea sau antroponimul celor vizați.

Avem, totodată la dispoziție rapoartele anuale ale parohiilor, acestea ne oferă posibilitatea verificării și completării datelor oferite de registrele parohiale (acestea cu atât mai mult cu cât ambele surse documentare au suferit anumite deteriorări). Cercetarea acestor documente, cercetarea datelor, cuantificarea informațiilor din perioada pe care am luat-o spre studiere, sunt urmate de analiza și interpretarea lor din mai multe puncte de vedere. Structura etno-confesională din această perioadă este influențată atât de realitățile locale, cât și de situația socio-economică a întregii Transilvanii¹⁰.

Contextul politic - factor de influență a evoluției structurii etnice a populației

Realitatea politică, evenimentele cu conotație politică care s-au petrecut pe parcursul secolelor XIX-XX, au avut o influență directă în ceea ce privește modul de derulare a proceselor și fenomenelor legate de evoluția etno-confesională a populației din spațiul supus spre cercetare. Transilvania face parte din structurile imperiului austriac (înainte de 1867) și apoi austro-ungar până la 1918.

Primul mare eveniment al secolului al XIX-lea, care a influențat politica habsburgică referitoare la aspectele etnice și confesionale, a fost revoluția de la 1848. Acest an revoluționar evidențiază conflictele de natură etnică, dar și confesională existente la acea dată între românii și maghiarii care locuiau în Transilvania. Ambele comunități etnice erau atașate valorilor exprimate în acel an de către propriul popor.

A doua jumătate a secolului al XIX-lea a însemnat o perioadă foarte tensionată, perioadă în care această regiune a fost puternic afectată de măsurile care s-au luat la nivel politic. Constituția imperială din anul 1849 a acordat libertăți pentru toți locuitorii monarhiei.

La începutul deceniului al 7-lea al secolului al XIX-lea, românilor, și altor grupuri etnice, li se asigură drepturi politice și religioase. În anul 1865 însă, are loc deschiderea lucrărilor Dietei Transilvaniei de la Cluj care acceptă încorporarea Transilvaniei la Ungaria. Este desființată cu această ocazie autonomia principatului, problemele și interesele acestui teritoriu urmând să fie luate în discuție și să fie hotărâte de către Dieta de la Budapesta.

Statul austriac, ca urmare a unor profunde crize interne și externe va ceda în față presiunii Ungariei, iar la 1867 va pune, împreună cu aceasta, bazele dualismului austro-ungar. Ca urmare a acestei înțelegeri Ungaria a avut posibilitatea de a păstra Transilvania.

În perioada care a urmat și până la primul război mondial, populația de altă etnie decât cea maghiară a suferit un intens proces de maghiarizare. Această politică a fost susținută de o serie de legi create în acest scop sau de abrogarea unora favorabile populației nemaghiare, în special românești; ne referim aici la „*Legea despre egala îndreptățire a națiunii române*” și „*Legea despre oficialitatea limbii române*”.

Politica guvernului și parlamentului maghiar a avut ca efect, în perioada care a urmat anului 1867, scoaterea românilor din viața politică, socială și culturală. Dintre legile maghiare care au fost votate în această perioadă și care au avut consecințe negative asupra tuturor grupurilor etnice nemaghiare din statul ungar amintim: „*Legea naționalităților*” și „*Legea învățământului*”. Aceste două legi au drept motivație faptul că în Ungaria există o singură națiune și o singură limbă oficială, respectiv cea maghiară.

Între alte legi de acest gen amintim și „*Legile electorale*” care a avut ca rezultat restrângerea dreptului de vot pentru grupurile etnice nemaghiare (mai ales după 1874)¹¹. În

¹⁰ *Izvoare de demografie istorică...*, p. 117

¹¹ Alexandru Ilieș, *Etnie, confesiune și comportament electoral în Crișana și Maramureș*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1998, p. 18-19

anul 1892 a fost votată „*Legea Apponyi*”, respectiv legea școlară. Această lege a avut un efect și mai puternic în procesul maghiarizării populației nemaghiare din Ungaria. A fost desființat învățământul confesional și s-a introdus obligativitatea învățării limbii maghiare în toate școlile.

Aceste legi, dar și altele au avut ca și efect conturarea unei perioade nefaste pentru populația nemaghiară din regiune, urmărindu-se maghiarizarea forțată a acesteia.

Data de 1 decembrie 1918 a adus unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România¹². Statul român va garanta, prin constituția din anul 1923, libertăți individuale și colective tuturor cetățenilor acestei țări, indiferent de naționalitate sau religie.

Legea cultelor din anul 1928 va garanta libertate și protecție pentru toate bisericile. Noua administrație românească a favorizat astfel libertate religioasă pentru toate naționalitățile aflate în interiorul granițelor ei¹³.

Fără nicio rezervă putem constata faptul că evenimentele de natură politică, atât naționale, cât și internaționale, sunt foarte importante în determinarea compoziției etnice și confesionale.

Nu numai politicul influențează însă această structură. Întâlnim și alți factori între care îi amintim pe cei de ordin social, economic, cultural, geografici, s.a.

Modalități de stabilire a identității etnice

În condițiile lipsei din cele câteva recensăminte efectuate de către statul maghiar a unei variabile de recensare referitoare la naționalitate propunem, pe baza analizei altor documente (în special a celor de origine ecleziastică): a. verificarea limbii materne; b. stabilirea identității confesionale; c. studiul onomastic.

Documentele pe care le avem la dispoziție nu ne permit să stabilim cu exactitate etnicitatea unei persoane. Chiar dacă am dori să evidențiem doar etnia, nu o să putem face acest lucru pentru că la nivelul secolului al XIX-lea nici măcar recensămintele oficiale nu folosesc ca variabilă de recensare naționalitatea, ci doar limba maternă. Registrele sau rapoartele parohiale de stare civilă permit stabilirea identității etnice a unei persoane într-o și mai mică măsură, aici criteriul după care se ține evidența populației este confesiunea. În acest ultim caz, stabilirea unei relații între etnie și confesiune are o marjă de eroare și mai mare. Documentele ecleziastice sunt însă singurele care ne permit o cercetare a procesului marital, în sensul în care ni-l propunem.

Criteriile prin care se poate determina apartenența etnică în această regiune sunt, pe lângă declarația individuală de apartenență etnică (date de care dispunem însă în mică măsură), limba, religia, precum și numele persoanei (în principal numele de familie). Este evident că, folosind aceste criterii, trebuie să ținem cont nu doar de unul dintre acești indicatori. Un individ poate să cunoască sau nu limba poporului de care aparține. El își pierde identitatea religioasă sau, pur și simplu, se convertește la o altă confesiune sau religie. Variabila numelui este și mai relativă. O persoană, cel mai adesea prin căsătorie, își schimbă numele. La începutul secolului al XX-lea se intensifică procesul de modificare lingvistică a numelor sub influența legii Apponyi¹⁴. Dar, atunci ce înseamnă identitatea etnică? Un individ care își pierde religia, numele și limba (în mod special) nu își pierde și această identitate

---

¹² *Ibidem*

¹³ *Ibidem*

¹⁴ Gheorghe Șișeștean, *Etnie, confesiune și căsătorie în nord-vestul Transilvaniei*, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2002, p. 15

etnică? Identitatea etnică, națională este mult mai complexă decât este chestiunea religioasă sau cea lingvistică¹⁵. Tocmai, din acest considerent, trebuie să ținem cont de toți factorii și condițiile socio-politice, economice sau culturale care imprimă o anumită realitate de factură etnică.

Este necesar să folosim cel puțin două dintre criteriile amintite. Dacă luăm în considerare religia, putem spune că românii sunt ortodocși și greco-catolici. Nu excludem, chiar se poate dovedi acest fapt, posibilitatea ca unii maghiari să fie greco-catolici sau chiar ortodocși¹⁶. Trebuie să avem în vedere toți factorii, toți indicatorii posibili. Faptul că găsim în documente maghiari de confesiune greco-catolică sau ortodoxă se explică, într-o mai mică măsură prin convertirea maghiarilor la aceste confesiuni, deși găsim numeroase astfel de cazuri, ci mai mult prin maghiarizarea unor români, dar care nu renunță la religie. Mulți dintre români, maghiarizați fiind, au trecut apoi la romano-catolicism sau protestantism.

O altă problemă, ce intervine în stabilirea identității etnice după religie, este în această zonă, dar nu numai, cea a evreilor. La 1880, de exemplu în plasa Beiuș și Vașcău sunt 621 izraeliți¹⁷, iar la 1900, în toată Țara Beiușului, sunt 1.709 izraeliți¹⁸. Toți aceștia sunt în fond evrei. În recensămintele efectuate de statul austro-ungar însă, în regiune nu apare niciun evreu (asta datorită procedurilor de recenzie). Majoritatea dintre ei se declară ca fiind de limbă maghiară, dar și română, depinde de situație.

Limba maternă declarată este, nu numai în cazul evreilor, un criteriu discutabil de stabilire a identității etnice. Totuși, limba unei persoane definește mult din identitatea etnică a acelei persoane. Direcția fenomenului a fost pierderea identității lingvistice a românilor. Un alt aspect, destul de interesant, este cel al cunoașterii limbii materne a unei persoane. În anul 1880, când a fost efectuat recensământul ce a cuprins un asemenea indicator de măsurare, persoanele care nu vorbeau au fost înregistrate în dreptul rubricii „limba maternă necunoscută”. La nivelul Țării Beiușului sunt 1.446 persoane care au limba maternă necunoscută (în această categorie intrau copiii care nu vorbeau încă și prin urmare nu și-au putut declara limba maternă¹⁹). Aceștia ce etnie au? În localități precum Ștei, Lunca sau Buntești (comitatul Bihor) unde, ponderea ortodocșilor și a celor care și-au declarat româna ca limbă maternă este covârșitoare, iar numărul celor care au limba maternă necunoscută este destul de ridicat, putem deduce că aceștia erau români.

Folosirea ambelor criterii, asociate cu antroponimele, este necesară după cum am văzut. De altfel, se pare că în procesul de pierdere a identității etnice, la început se pierde limba, apoi religia și, în fine, antroponimul.

Etnia se exprimă într-un mod determinant și în în alegerea partenerului de viață. Acest factor nu trebuie în niciun fel neglijat. Nu putem spune însă că în procesul marital etnia este mai importantă decât credința religioasă. Surprindem însă determinismele etnice care, asociate celor confesionale, acționează asupra fenomenului marital. Important de precizat este faptul că

---

¹⁵ Nicolae Bocșan, *Ideea de națiune la românii din Transilvania și Banat - Secolul al XIX-lea*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1997, p. 130

¹⁶ Un bun exemplu în acest sens este cel al localității Șuncuiuș de Beiuș (comitatul Bihor), unde, la 1900 erau, potrivit recensământului maghiar 370 români, iar numărul greco-catolicilor era de 388, la care se adaugă și cei 19 ortodocși. De aici putem lesne să deducem că o parte din cei declarați maghiari, populație majoritară în localitate, erau greco-catolici sau chiar ortodocși.

¹⁷ Traian Rotariu (coord.), *Recensământul din 1880. Transilvania*, Studia Censuistica Transilvanica, Editura Staff, Cluj-Napoca, 1997 (în continuare *Recensământul din 1880...*), p. 50-82

¹⁸ Alexandru Ilieș, *op. cit.*, p. 327

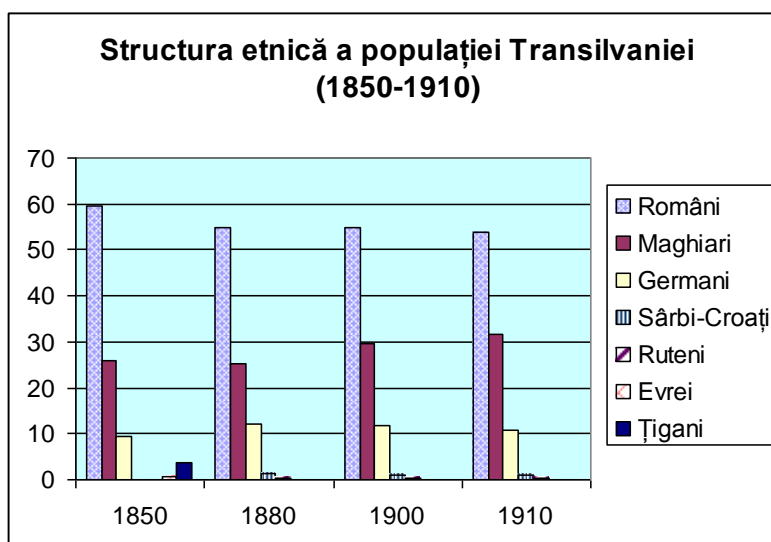
¹⁹ *Recensământului din 1880 ...*, p. 50-82

majoritatea căsătoriilor, se fac între parteneri de aceeași confesiune. O mică parte dintre căsătorii implicau un partener de altă confesiune, dar și în acest caz, putem spune că, dintre acestea, doar o pondere redusă implicau un partener de altă etnie.

Imaginea evoluției structurii etnice în Transilvania

Ceea ce merită a fi precizat este faptul că odată cu instaurarea stăpânirii habsburgice în Transilvania, la sfârșitul secolului al XVII-lea, au început un importante mutații demografice datorate imigrațiilor și colonizărilor sistematice controlate și coordonate de către statul austriac. Prin acest proces a crescut considerabil ponderea etnicilor maghiari, germani, dar și al evreilor. Acest proces a dus la o eterogenizarea a populației din punct de vedere etnic. În contextul politic de după 1867 ponderea etnicilor maghiari cunoaște, comparativ cu cea a celorlalte grupuri etnice, o creștere constantă până la debutul primului război mondial.

Pentru anul 1850 datele se referă doar la Principatul Transilvaniei

Românii, în anul 1880, reprezentau 55,07% din totalul populației Transilvaniei, ponderea acestora va scădea la 54,98%, în 1900, și la 53,74%, în 1910. Toate acestea însă în condițiile unui spor demografic al românilor de 27,1%, cu o creștere reală de la 2.224.336 (1880) la 2.827.419 (1910)²⁰.

Maghiarii, în aceeași perioadă cunosc o evoluție inversă românilor. Ponderea lor crește de la 25,05% (1880), la 29,54% (1900) și 31,6% (1910). În cifre absolute creșterea este de la 1.012.154 (1880) la 1.662.180 (1910)²¹.

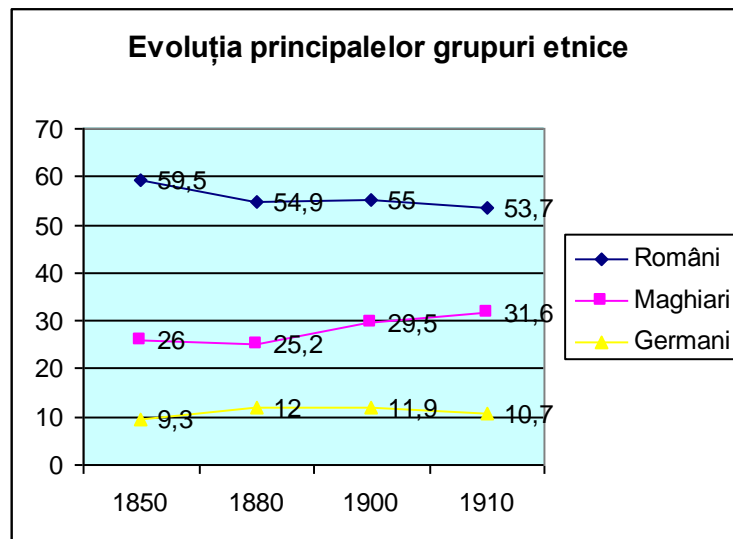
Populația de origine germană a cunoscut o creștere numerică de la 485.917, în 1880, la 564.559, în 1910. Procentual, în aceeași perioadă însă populația germană a cunoscut un regres de la 12,03% la 10,73%²².

Celelalte grupuri etnice, puțin semnificative numeric, au cunoscut o evoluție similară cu cea a celorlalte grupuri etnice nemaghiare.

²⁰ Ioan Bolovan, *Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Relități etno-confesionale și politici demografice*, Cluj-Napoca, 2000, p. 14

²¹ *Ibidem*

²² *Ibidem*

Pentru anul 1850 datele se referă doar la Principatul Transilvaniei

Schimbările care au loc după primul război mondial au influențat structura demografică a statului român. Reîntregirea statului român a fost însoțită de schimbări importante din punct de vedere etno-confesional.

Un efect important a fost creșterea populației statului român, aceasta aproape dublându-se. Un alt efect demografic a fost creșterea populației de altă etnie (decât cea română) și de altă religie (decât cea ortodoxă). În interiorul granițelor statului român, conform recensământului din 1930, locuiau aproximativ 5 milioane alte naționalități (28,1% din populația României). Acest procent este diferit de la o regiune la alta²³.

Bibliografie

Mircea Brie, *Familie și societate în nord-vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX)*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2008

Iosif I. Adam, I. Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică*, vol. II, *Secolul al XIX-lea – 1914. Transilvania* Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1987

Ioan Russu Șireanu, *Românii din statul ungar*, Arad, 1904

Traian Rotariu (coord.), Maria Semeniuc, Mezei Elemér, *Recensământul din 1910. Transilvania*, Studia Censualica Transsilvanica, Editura Staff, Cluj-Napoca, 1999

Ștefan Pascu, *L'actualité de la démographie historique*, în volumul colectiv *Populație și societate. Izvoare de demografie istorică*, vol. III, apărut sub redacția lui Ștefan Pascu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980

Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania*, Cluj-Napoca, 1999

Alexandru Ilieș, *Etnie, confesiune și comportament electoral în Crișana și Maramureș*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1998

Gheorghe Șișeștean, *Etnie, confesiune și căsătorie în nord-vestul Transilvaniei*, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2002

²³ Cornelia Mureșan, *Evoluția demografică a României. Tendințe vechi, schimbări recente, perspective. (1870-2030)*, Cluj-Napoca, 1999, p. 50

Nicolae Boșan, *Ideea de națiune la românii din Transilvania și Banat - Secolul al XIX-lea*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1997

Traian Rotariu (coord.), *Recensământul din 1880. Transilvania*, Studia Censualica Transsilvanica, Editura Staff, Cluj-Napoca, 1997

Ioan Bolovan, *Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Relități etno-confesionale și politici demografice*, Cluj-Napoca, 2000

Cornelia Mureșan, *Evoluția demografică a României. Tendințe vechi, schimbări recente, perspective. (1870-2030)*, Cluj-Napoca, 1999